

ANTONI CONEJO DA PENA

«Domus seu hospitale»:
espais d'assistència i de salut
a l'edat mitjana

“Domus seu hospitale”:
assistance and health care spaces
in the Middle Ages

Universitat de Barcelona

Publicacions i Edicions

ÍNDEX

*«Domus seu hospitale»:
espais d'assistència i de salut
a l'edat mitjana*

13

*“Domus seu hospitale”:
assistance and health care spaces
in the Middle Ages*

61

MITES I RESISTÈNCIES ENTORN DE LA IN VENCIO DE «L'HOSPITAL MEDIEVAL»

L'estudi històric dels hospitals és un tema apassionant. La seua idiosincràsia particular permet enforçar-lo des d'un ampli ventall de prismes, fet que autoritza la implicació de disciplines ben diverses, però complementàries, com són l'antropologia, l'arqueologia, la història social, la medicina, l'arquitectura, la litúrgia, la història de l'Església, el dret, la religió, la filologia, la geografia, l'art, l'urbanisme, la demografia, la política, el patrimoni, les mentalitats, la cultura i un llarg etcètera. De ben segur, aquesta inesgotable multitud de mirades és la que va empènyer J. R. Guy (1985) a afirmar que les històries dels hospitals, en plural, no tenen fi.

No obstant això, moltes d'aquestes «històries» estan plenes d'equívocs i d'imprecisions que han contri-

buït a forjar una imatge esbiaixada i desinformada de la realitat. Al meu parer, i pel que fa al període que ens ocupa, la primera d'aquestes confusions és conseqüència de l'ús o abús de l'adjectiu «medieval» en termes absoluts i d'acord amb les convencions «etiquetadores» i amb el *timeline* més o menys fossilitzat per la historiografia tradicional.

Així, des d'un punt de vista estrictament cronològic, sovint s'ha sobreentès que l'hospital medieval és aquella institució de caràcter assistencial que es va desenvolupar entre principis del segle vi i finals del segle xv. Tanmateix, donar validesa a aquest prejudici implica acceptar-ne la seua immobilitat, una projecció homogènia i plana, així com l'assumpció d'uns trets identitaris que haurien sobreviscut al pas del temps, obviant que la llarguíssima edat mitjana, com és sabut per tots, es caracteritza per l'heterogeneïtat, amb importants matisos entre unes zones i unes altres, i entre unes fases i unes altres. Fins als inicis de la dècada del 1980, moltes publicacions insistien en aquesta mena de definicions generalistes del que se suposava que era un «hospital medieval», mitificant-lo i idealitzant-ne els valors caritatiu, benèfic i d'acollida, i a més a més ho feien

de manera relativa, és a dir, remarcant-ne les diferències en relació amb l'hospital modern, sobretot quant al grau d'atenció i qualitat mèdiques. En aquest context, no és estrany que Michel Foucault (1963) el qualifiqués «d'avantsala de la mort», una descarnada sentència que afortunadament els estudiosos han anat arraconant. D'altra banda, els enfocaments temporals també han contribuït a alimentar la idea que hi va haver un abans i un després de les acaballes del quatre-cents.

Ara bé, realment va existir aquest hiatus? La resposta és rotundament negativa, perquè l'hospital medieval no és res més que un *topos* artificial inventat per la historiografia. Per exemple, Brian Pullan (1994), una de les veus més autoritzades en el camp de la història de l'assistència i de la pobresa, reivindicava, a propòsit de Venècia, la pervivència de la vella filantropia en la primera edat moderna, un fenomen que podem extrapolar a la resta de les grans ciutats del continent. Aquesta puntualització no és més que una brostada testimonial de les tendències renovadores impulsades en els darrers vint-i-cinc anys, que miren de superar les imprecisions a què alludíem, començant per la nominal.

Ara es constata una certa preferència a parlar d'hospitals de l'Antic Règim, premoderns o fins i tot precontemporanis, conceptes que, tot i no ser del grat de tothom, apelen a una idea de continuïtat i permeten esquivar les restriccions de l'ús abusiu de l'adjectiu «medieval». Emperò aquest plantejament no desautoritza que es puguin emprendre recerques focalitzades en els centres fundats i/o construïts parcialment o totalment durant l'edat mitjana. De fet, tal com alertava Marc Bloch, pertoca a l'historiador determinar la cronologia d'anàlisi en funció de l'objecte d'estudi.

Així doncs, ens enfrontem amb el repte d'escriure una història de *longue durée* i, com dèiem al principi, declaradament versàtil i gens homogènia. De nou aflora el problema de la nomenclatura. Des de les albrors de l'alta edat mitjana es documenta l'ús generalitzat d'una llarga llista de mots, d'origen grec o llatí, emprats per designar les institucions caritatives: *xenodochium*, *nosocomium*, *orphanotrophium*, *hospitale*, *elemosina*, *leprosarium*, *infirmarium* o, simplement, *domus* —casa—, si bé en aquest darrer cas sol anar acompanyat —encara que no sempre— de l'aclariment adequat, com ara *domus seu hospitale*, *domus hospitalaria*, *domus Dei sive hospitale*, *domus leprosorum*, *domus pauperum*, *domus*

infirmorum o *domus helemosinarie*. Aquesta pluralitat terminològica es podria interpretar com una voluntat de delimitar les funcions de cada ens i fins un cert grau d'especialització. Però cal ser prudents atesa la polisèmia i l'ambigüïtat del vocabulari medieval, ja que no sempre resulta fàcil comprendre'n el significat precís, distingir què s'hi feia de diferent en un lloc o altre, i si s'encavallaven les funcions. A més, la «clientela» acostumava a ser ben variada. A les primeres ordinacions de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona (1417) es diu que hi eren rebuts «homes e dones pobres, afollats, contrets, orats, nafrats e havents altres diverses misèries humanes, infants gitats e altres persones miserables de diverses nacions e condicions». Encara que aquesta enumeració és especialment detallada i extensa, se'n poden poar d'altres de similars. Per exemple, el 1348, el ric draper Franquin Mensure va llegar una casa a l'almoïna de la Saint-Charité d'Aix-en-Provence, «in qua Christi pauperes infirmantes, orphani etiam et pupilli pauperes recolligantur et resideant et serviantur».¹

1 'En la qual els pobres malalts de Crist, els orfes i també els infants pobres siguin recollits i hi resideixin i se'ls serveixi' (traducció de Mercè Puig Rodríguez-Escalona).